

SZAKDOLGOZAT

Szabó-Erdei Veronika
Gyógy- és fűszernövények Felsőfokú Szakképzés

Keszthely
2023



**Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Georgikon Campus
Gyógy- és fűszernövények Felsőfokú Szakképzés**

**Vadon termő növények és gyógynövények Halimba környékén
Szalai Miklós növénygyűjteménye alapján**

Belső konzulens: Dr. Bódis Judit
egyetemi docens

Készítette: Szabó-Erdei Veronika
VK7F47
levelező tagozat

Intézet/Tanszék: Vadgazdálkodási és
Természetvédelmi Intézet,
Természetvédelmi Biológia
Tanszék

**Készthely
2023**

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés és célkitűzés	4. oldal
2. Irodalmi áttekintés	7. oldal
2.1. Halimba és környéke	11. oldal
3. Anyag és módszer	12. oldal
3.1. Herbárium	12. oldal
3.2. Gyógynövények	15. oldal
4. Eredmények és értékelésük	16. oldal
4.1. A gyűjtési terület	16. oldal
4.2. A gyűjtés évei, hónapjai	17. oldal
4.3. A gyűjtött családok, fajok, alfajok	19. oldal
4.4. Gyűjtés élőhelyei	20. oldal
4.5. Gyógynövényként ismert gyűjtött növények	21. oldal
5. Összefoglalás	26. oldal
6. Ábrajegyzék	27. oldal
7. Felhasznált irodalom jegyzéke	28. oldal

1. Bevezetés és célkitűzés

Dolgozatom témaköre „Egy választott település vagy régió vadontermő gyógynövényeinek felmérése”. Én Veszprém vármegye, Halimba nevű településének környékét választottam, a témát a „halimbai gyógyfüves pap”, Dr. Szalai Miklós esperes életútján, szakmai tevékenységén keresztül közelítettem meg. Szakmai tevékenység alatt nem a papi pályafutását értem, hanem a gyógynövények, növények gyűjtését, határozását, és gyógyítói tevékenységét. Bár hagyományosan a gyógynövények ismerete, az első ismert gyógynövényes kertek története összefonódott a kolostorkertekkel, és szerzetesek gyógyító munkájával (RÁCZ, 2022).

Halimba környéke számomra előbb ismeretes volt, mint az esperes gyógynövények, és a természetes gyógyításhoz kapcsolódó munkássága és hagyatéka, mert ebben a tájban élek én is.

Hogy miből is áll Szalai Miklós hagyatéka, az a mai napig, és valószínűleg ezen túl is változni, és bővül fog, amit a Halimbai hagyományőrzés tesz lehetővé. Szalai Miklós 1947-ben került Halimbára, haláláig itt élt, egykori háza és kertje ma a település önkormányzata által fenntartott Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató és Oktatóközpont (1. ábra).



1. ábra Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató és Oktatóközpont

forrás: saját kép, 2023.04.01.

A házat halála után az egyházra hagyta, évekkel később, 1999-ben vásárolta meg a település önkormányzata, és később alakította ki a ma látogatható emlékházat. Az épületet felújították, a ma látható bemutató kertre 2010-ben nyert pályázatot az önkormányzat, és később

[illegible]

2023.04.01-jén hallgató társaimmal meglátogattuk a Halimba, Petőfi utca 21. szám alatt található bemutatókertet, ahol a község polgármesterasszonya, Kovácsné Véber Eszter vezetett körbe minket, bemutatva a házban dr. Galambos István (a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum korábbi vezetője és botanikusa) által rendezett kiállítást, és a bemutatókertet.

A Halimba környéki növények megismerését Szalai Miklós legkésőbb 1949-ben kezdhette, erre bizonyítékaink vannak, a ránk maradt préselt növénygyűjteményének herbáriumi lapjai, melyeket a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeumban gondoznak (3. ábra). A növényeket határozókönyvek segítségével határozta, rendszerezte. Ismereteink szerint Jávorka Sándor Magyar

Flóráját (Jávorka 1924-1925), az Iconographia-t (Jávorka 1934) és Soó Rezső Magyar Növényvilág kézikönyvét (Soó 1951) használta. Határozásait Jávorka Sándor és Boros Ádám botanikusokkal ellenőriztette (GALAMBOS, 2000).

Feljegyezte a gyűjtés időpontját, a gyűjtés helyét, és az előhelyet. Arra, hogy hány herbáriumi lap készült Szalai Miklós által, nem sikerült pontos adatot megállapítanom, a különböző források szerint ~1300–1400 db, többségében Veszprém megyében gyűjtött példány, kevés számmal akad Szombathelyről, Külsővatról gyűjtött növény. Dolgozatomban gyűjteménye adatait elemzem. Az Eredmények és értékelésük fejezetben a különböző családok, nemzetségek, fajok előfordulásait a teljes herbáriumi anyag és darabszámok vonatkozásában vizsgálom.



3. ábra

Szalai Miklós herbáriumának lapja, *Mentha arvensis*

forrás: saját kép, 2023.03.17.

2. Irodalmi áttekintés

Szalai Miklós Sperlinger vezetéknévvel született 1902.10.24-én Békés településen, többgyermekes családban. A szülők Miklós 3. életévében változtatták Szalaira a vezetéknévüket, és vették fel a római katolikus vallást. Miután a család kereskedelmi vállalkozása tönkrement, 1906-ban Budapestre költöztek, Miklós itt járt elemi iskolába. Több gyermek taníttatása olyan anyagi terhet rótt a családra, melyet nem tudtak finanszírozni. Miklós, mint harmadik fiúgyermek számára a papi pálya volt lehetőség a tanulásra, így került Felvidékre gimnáziumba, ösztöndíjasként. 1918-ban tért haza Budapestre, ahol a Piarista Gimnáziumban folytatta tanulmányait. Miután ösztöndíjat nyert a veszprémi érsekségtől, a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karára iratkozott be papnövendékként (KOVÁCS, 2022).

1926-ban Veszprémben szentelték pappá, ezután káplánként szolgált, 1927-ben filozófiai doktorátust szerzett. 1928 és 1930 között Veszprémben a Papnevelő Intézet tanára volt. Az 1930-as években Balatoncsicsón és Ácsteszén volt plébános, 1941-től Bakonyszombathelyen. 1945-ben kapott címzetes esperesi címet a Veszprémi Püspökségtől. 1947-ben helyezték Halimbára, ekkor már bizonyosan megvolt a gyógynövényekkel való foglalkozás iránti vágya. Egy levele alapján tudjuk, hogy kérelmezte, olyan helyre helyezték, ahol kevés a föld, hogy a földek művelése ne vonja el erőforrásait a gyógynövények tanulmányozásáról. 1962-ben, miután nyugdíjas lett, megvásárolta azt a házat és kertet Halimbán, ami a gyógynövény teakeverékek készítésének helyszíne lett, ma pedig otthont ad a település által fenntartott Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató és Oktatóközpontnak (KOVÁCS, 2022).

A gyógynövényekkel való gyógyítás előtérbe kerülését a környéken az segítette, hogy Halimbán nem volt orvos, a falubelieknek, és a környező falvak lakóinak Ajkáig kellett menni, ha orvosi segítségre volt szükségük. Ugyanakkor a gyógyszerek is nehezen voltak hozzáférhetőek, vagy éppen megfizethetetlenek voltak. Nem ismeretes, hogy Szalai Miklós gyógynövények gyógyhatásaival kapcsolatos ismereteit pontosan hol szerezte, de már az 1950-es években is gyűjtött gyógynövényeket, és teakeverékeket is készített. A teakeverékek forgalma az 1960-as években kezdett fellendülni, személyes kéréseken kívül levélben is kapott teakeverék megrendeléseket. A keverékeket a környéken gyűjtött gyógynövényekből készítette, évi 6–7 tonna növényt gyűjtött be a legforgalmasabb években. Kezdetben csak egyedül gyűjtött, később falubeli családokkal dolgozott együtt a gyűjtések, és a teakeverékek elkészítése során. Naponta akár 85–145 félliteres teakeveréket is postáztak, illetve adtak át személyesen. A bevételekből több mint 30 templom felújításához járult hozzá pénzadományokkal (KOVÁCS, 2022).

A teakeverékek összeállításához megkülönböztetett első és másodrendű gyógynövényeket, és e csoportokon belül erős hatás gyógynövényeket, melyek 1/5-öd, illetve 1/10-ed arányban lehettek a keverékekben az egyéb gyógynövények mellett. Az első rendbe sorolt növények a leghatásosabbak, melyekből legalább egy volt szükséges a gyógyteakeverékekbe, a másodrendű gyógynövények pedig az első rendűek kiegészítésére, mellékhatásainak mérséklésére kerültek a keverékekbe (SZALAI, 2001). A keverékek 10–15 gyógynövényből is állhattak, a fogyasztók tapasztalatai, visszajelzései alapján az esperes úr felülvizsgálta, változtatta a keverékek összetételét (IMRE, 2016).

Az 1980-as években 40 gyógytea keverék receptjét ajánlotta megvételre a Szilasmenti Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek, melyből 16-ot vásároltak meg, és 6-ot gyártottak a 1990-es évek végéig (4. ábra), ez volt Magyarországon az első patikában is kapható gyógyteakeverék. Szalai Miklós receptjavaslatainak felhasználásával a gyógyteakeverékeken kívül forgalomban voltak Miklós keserű, illetve Halimbai keserű néven gyógynövénylikőrök is (5. ábra) (GALAMBOS, 2000).



4. ábra

Szilasmenti MGTSZ által gyártott gyógyteák dobozai a Szalai Miklós Emlékházban

forrás: saját kép, 2023.04.01.



5. ábra

Szilasmenti MGTSZ által forgalomba hozott Miklós keserű palackja

forrás: saját kép, 2023.04.01.

Szalai Miklós könyvét Fűben fában orvosság címmel először 1973-ban nyomtatta a Natura Kiadó, de kiadásra nem került, a kereskedelmi forgalomba szánt példányokat megsemmisítették, orvostudományi megalapozatlanságra hivatkozva. A könyvet később többször is megjelentették, először kalózkíadásként 1990-ben, a szerző nevét fel nem tüntetve (6. ábra). A megjelent kalózkíadás után 1991-ben, és 2001-ben is megjelent egy-egy kiadása, Halimbai füveskönyv címmel, az utolsó, már képekkel kiegészített változata 2010-ben Takács Ferenc lektorálásában (KOVÁCS, 2022).

A különböző kiadások szövege között csekély a különbség, a Betegségek és gyógymódok című fejezetben, az agyhártyagyulladásra javasolt gyógymód megléte, vagy meg nem léte. Az eredeti kiadásban ezzel kezdődött az ábécé sorrendben felsorolt betegségek és gyógymódjaik listája. Az agyhártyagyulladásra, tarkóra tett hagymapakolás, langyos ecetes vizes borogatást

javasolt. Az ismert információk szerint ez a bekezdés volt az, amivel kapcsolatban az orvos szakmai társadalom felháborodását fejezte ki, és végül az első kiadás bezúzásához vezetett (GALAMBOS, 2007).



6. ábra

Szalai Miklós Emlékházban kiállított könyvek

forrás: saját kép 2023.04.01.

2.1. Halimba és környéke

Halimba település a Devecseri-Bakonyalja Veszprém vármegyei kistáj keleti részén helyezkedik el. A kistáj legnagyobb része, több mint 45 %-a erdő, több mint 30%-a szántó, 16%-a rét, legelő.

Domborzattípusa tagolatlan hegyláb, a Déli-Bakony nyugati pereméhez kapcsolódik. A terület 60%-a síkság. A kistajat keletről a Kab-hegy–Agártető kistáj határolja. A Devecseri-Bakonyalja kistáj és a Kab-hegy–Agártető-csoport kistáj nyugati, lealacsonyodó része alkotja Halimba tágabb környékét, így természetföldrajzi leírásakor e két kistáj jellemzőit érdemes figyelembe venni.

Domborzatára a Déli-Bakony nyugati hegyláb felszíni viszonyai jellemzőek, harmadidőszaki tengeri és szárazföldi üledékek képezik a felszínformáló erők nyersanyagát. Lealacsonyodó sasbércek, hordalékkúpokba bevágódó, teraszos völgyek alkotják a felszínt, mely domborzattípusát tekintve a tagolatlan hegyláb felszínének kategóriájába tartozik. A középidő tengeri üledékei, főként pannon agyag és homok, folyóvízi kavics és hordalék adja a talajképző kőzetet. Felszín alatti bauxit vagyonát napjainkra már kibányászták. Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves éghajlat jellemzi a területet.

Nagyrészt harmadidőszaki üledéken (löszön, homokon vagy homokos vályogon) képződött agyagbemosódásos barna erdőtalaj jellemzi. Fő vízfolyása a Kígyós-patak, mely a Torna-patakba, s azon keresztül a Marcalba folyik.

A kistáj növényföldrajzi szempontból a zalai flórajáráshoz tartozik, eredetileg cseres-tölgyes erdők voltak jellemzők, ma már magas a szántóföldek aránya. A Bakony más részeihez képest erős az illír flóra jelenléte (DÖVÉNYI, 2010).

3. Anyag és módszer

3.1. Herbárium

Szalai Miklós hagyatékát képezi az 1949 és 1976 között gyűjtött herbárium, melynek lapjait a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum botanikai gyűjteményében gondozzák (7. ábra). A herbárium még az esperes életében, 1978-ban került a múzeumba, dr. Galambos István botanikus vételezte be. A gyűjteményt jelenleg Sinigla Mónika botanikus, gyűjteményvezető gondozza. A múzeum teljes botanikai gyűjteményében közel 43000 tétel található, amelyből körülbelül 15000 növényt szekrénykataszteri nyilvántartásban, herbáriumi lapokon gondoznak (Internet1). A préselt növényeket a bevételezés után új lapokra helyezték, illetve új címkéket kaptak, az eredeti címkéket is megtartották a lapok bal alsó sarkában.



7. ábra

Szalai Miklós herbáriumának lapja, *Veronica officinalis*

forrás: saját kép, 2023.03.17.

Nem az egész herbárium található meg a múzeumban, hiányoznak azok a lapok, amelyek nem a Bakonyvidéken kerültek begyűjtésre, illetve azok is, amelyek jelenleg Halimbán a Szalai Miklós Emlékház kiállításának részét képezik (8. ábra), mint például a nádi boglárka (*Ranunculus lingua*) vagy a kukorica (*Zea mays*).



8. ábra

Szalai Miklós Emlékház kiállítás, Öcsi-tó és *Ranunculus lingua*

forrás: saját kép, 2023.04.01.

Szalai Miklós herbáriumáról digitális adatbázis is készült, melyet a múzeum rendelkezésemre bocsátott kutatási célra. Az adatbázis anyagából, annak feldolgozásából képet

kaphatunk a gyűjtési terület flórájáról, a gyűjtés éveiről, a gyűjtési időszakról, a gyűjtés élőhelyeiről.

Az adatbázist Microsoft Excel-munkalap (.xlsx) fájlformátumban kaptam meg, és a feldolgozását is Microsoft Excel programmal végeztem el. A munkát az adatok rendszerezésével kezdtem, egységesítettem a dátum formátumokat, egyes elírásokat javítottam. Az alapadatokhoz hozzáadtam az egyes fajok családját, az adatbázis terjedelmére való tekintettel csak azoknál tüntettem fel a növények magyar neveit, amelyeket gyógynövényként használatosak. Bizonyos találati helységeket összevontam: a térképen Padragkúthoz tartozik Padrag, Padragkút és Csékút; Dabospusztá pedig Sáskával került összevonásra.

A gyűjtés helyére vonatkozó leírások, melyek a talált növény környezetét hivatottak leírni, az adatbázisban latinul kerültek megadásra a vármegye, a konkrét, vagy a közelben fekvő település, élőhely, esetenként pontos hely megjelölésével. A leírások 5–15 szavasak, az adatok rendszerezéséhez szétválasztottam a szöveget, és igyekeztem a lehető legszűkebb, és legegyszerűbb leírására törekedni a környezetnek, ahonnan az esperes a növényt begyűjtötte.

A környezet változatos leírásait egységesítendő, nem tettem különbséget a „kert” és a „kertek vége” megjelölések között, valamint a „domb” és a „domboldal” leírások között.

A gyűjtési élőhely típusait, a növények környezetét 4 főbb csoportra osztottam (1. táblázat). Természetes (nem emberlakta), művelt (emberi tevékenység jelentős), vizes élőhelyekre, és egyéb élőhelyekre.

1. táblázat

A gyűjtés helyszínei kategorizálva

természetes	művelt	vizes élőhely	egyéb
erdő	kert	láp	legelő
rét	árok	tó	parlag
hegy	falu	patakpart	útszél
völgy	szántó	tópart	
mező	temető		
domboldal	szőlőskert		
erdőszél	tarló		
bokor	faluszél		
	sövény		

4.4. Gyógynövények

Az, hogy melyik növény használatos gyógynövényként is a herbáriumból, különböző források alapján eltérő lehet, az egyes kiadások jóval több gyógynövényt tüntetnek fel a használaton alapuló tapasztalatok alapján, mint például amennyi növényi drog a Magyar Gyógyszerkönyvben szerepel. Vizsgálatom alapjának Szalai Miklós művét, a Halimbai füveskönyvet választottam, a 2001-ben kiadott verzióból dolgoztam.

A hazánkban gyűjthető gyógynövények fejezetben felsorolt növényeket vetettem össze a herbáriumi adatbázissal, ugyanolyan a szempontok szerint készítettem kimutatásokat. A fejezet a gyógynövények közül a szerző saját leírása szerint főként a közismert, közvetlenül is felhasználható (melyeknél nincs szükség ipari feldolgozásra) gyógynövényeket mutatja be. A listában szerepelnek olyan növények is, melyek nagy mennyiségben, vagy hosszabb idejű alkalmazás esetén rosszulletet okozhatnak, egyes szerzők szerint mérgezőek lehetnek (SZALAI, 2001).

Több, Magyarországon gyűjthető gyógynövényről írt bekezdésben nem csak az adott faj, de a nemzetség egy vagy több másik faja is szerepel, mint hasonló hatású növény. Ezeket is „találat”-nak értelmeztem, és összefűztem a herbáriumi adatbázissal.

4. Eredmények és értékelésük

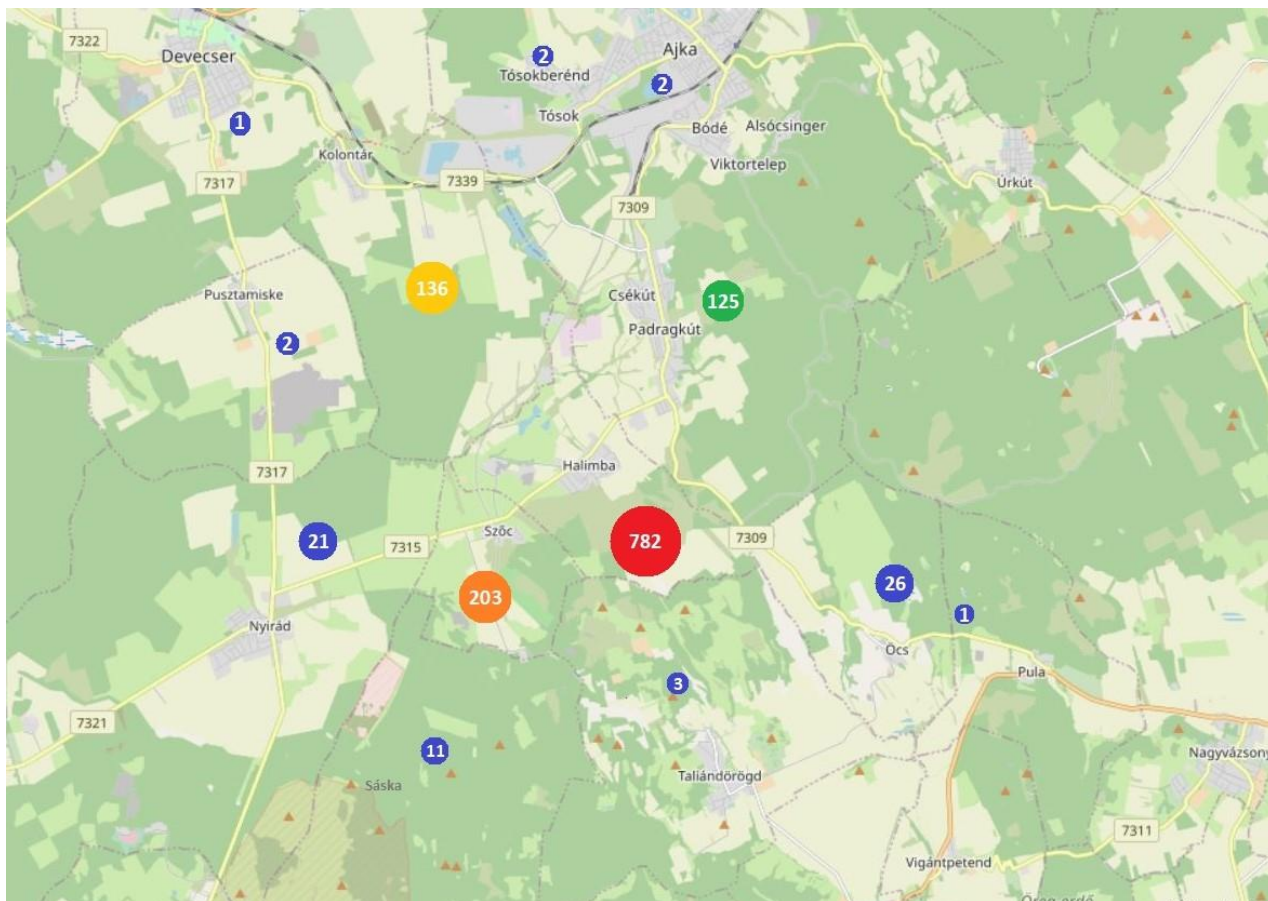
A múzeumtól kapott adatbázisban összesen 1314 herbáriumi lapon 1154 fajt határoz meg, 160 ismétlődés fordul elő, 1015 fajról csak egyetlen herbáriumi lap van. Az ismétlődések között 3 faj 4-szer, 14 faj 3-szor, 123 faj 2-szer szerepel. Az ismétlődéseket nem töröltem az elemzett adatbázisból.

4.1. A gyűjtési terület

A gyűjtési terület központja egyértelműen Halimba település, a plébános otthona. Kb. egy 10–15 km sugarú kör volt a teljes gyűjtőterület, egy szűkebb, 7–10 km sugarú körben gyűjtötte a növények túlnyomó részét (2. táblázat, 9. ábra). A település alatt a település közigazgatási határaival körbezárt területet érthetjük. A gyűjtési területet térképre helyezve jól látható, hogy a kisebb, központi körből származik a növények nagy része. A külső körön talált darabszámokat egységesen kékkel jelöltem.

2. táblázat
A gyűjtési terület települések szerint

Település	Gyűjtött példány (db)
Halimba	782
Szőc	203
Kolontár	136
Padrag	64
Padragkút	58
Öcs	26
Nyirád	21
Sáska	9
Taliándörög	3
Csékút	3
Dabospusza	2
Ajka	2
Tósokberénd	2
Pusztamiske	2
Devecser	1
Pula	1



9. ábra

A gyűjtőterület térképen, a gyűjtött lapok számával

forrás: a térkép az Openstreetmap felhasználásával készült

4.2. A gyűjtés évei, hónapjai

Szalai Miklós 1949 és 1973. között gyűjtött és préselt növényeket a herbáriumára számára, a legaktívabb időszaka az 1950-es évek fordulója volt, a növények túlnyomó hányadát, közel 1200 növényt az 1949. és 1952. közötti négy évben gyűjtötte. A növények gyűjtését 1949 májusában kezdte (3. táblázat).

A gyűjtés hónapjait az évektől függetlenül is elemeztem, az adatok alapján elmondható, hogy az évek során a májustól július végéig tartó időszakban gyűjtötte a legtöbb növényt (10. ábra). Ez nem meglepő, hiszen a növények jelentős hányada ebben az időszakban virágzik.

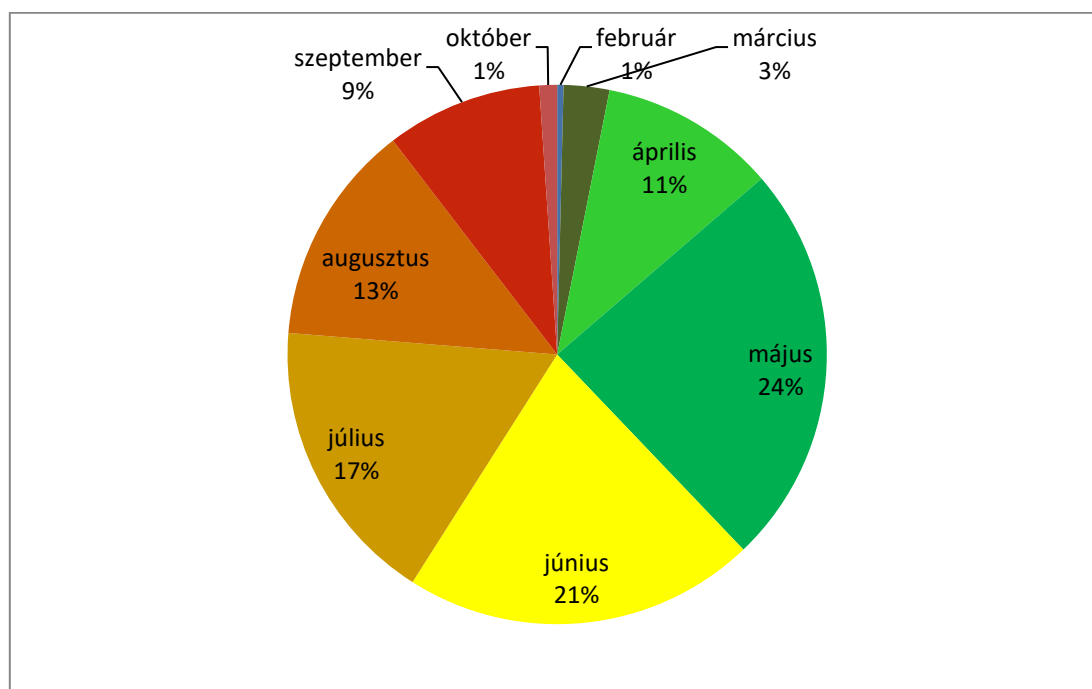
Szalai Miklós legaktívabb hónapja 1950 májusa volt, a teljes gyűjtemény 13%-át gyűjtötte ebben a hónapban. 1950-ben gyűjtötte a herbáriumban szereplő egyedek 42%-át, 1949-ben a

19%-át, 1951-ben és 1952-ben csaknem ugyanannyi növényt, a teljes állomány körülbelül 14–14%-át (3. táblázat).

3. táblázat

A gyűjtés hónapjai a gyűjtés éveinek függvényében. A táblázatban az adott hónapban gyűjtött lapok száma szerepel

Hónap/Év	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1969.	1973.	Összesen
február		1	4									5
március		31	4				1					36
április		90	20	16	8	1			4			139
május	35	172	44	47	8	3	3	2	3			317
június	19	109	53	62	19	9	1	2	1	3		278
július	70	57	28	30	34	4	2	1			1	227
augusztus	64	43	32	25	8	1			1	1		175
szeptember	56	41	3	13	5	3	1			1		123
október	5	6			2	1						14
Összesen	249	550	188	193	84	22	8	5	9	5	1	1314



10. ábra

A gyűjtött fajok megoszlása hónapok szerint

4.2. A gyűjtött családok, fajok, alfajok

Összesen 92 családba tartoznak a gyűjtött növények, a 10 leggyakoribb család összesen 710 fajt tesz ki, ami csaknem 54%-a az állománynak. A legnagyobb darabszámot az Asteraceae család tagjai teszik ki a gyűjteménynek, a teljes gyűjtemény 12%-a ebbe a családba tartozik (4. táblázat).

4. táblázat

A 10 leggyakrabban gyűjtött család és az egyes családokba tartozó gyűjtött lapok és fajok száma

Család	Herbáriumi lapok száma	Gyűjtött fajok száma
Asteraceae	162	144
Lamiaceae	86	77
Fabaceae	83	76
Poaceae	77	69
Brassicaceae	64	54
Apiaceae	53	50
Rosaceae	51	45
Caryophyllaceae	50	46
Cyperaceae	48	33
Összesen	710	594

Több olyan család, összesen 12 is van a gyűjteményben, amelyek 30 feletti darabszámú gyűjtött példányt szolgáltatnak. 20–30 közötti gyűjtött példányt négy család, 10–20 közötti gyűjtött példányt 17 család, 1–10 közötti példányszámot 124 családból gyűjtött az esperes úr (4. táblázat).

463 nemzetségbe tartozó növényt gyűjtött, 160 fajból egynél több példányt. Ezek az ismétlődések is szerepelnek a feldolgozott adatok között. 22 nemzetségből tíznél is több fajt gyűjtött, 6–10 közötti fajt 33 nemzetségből, 1–5 közötti darabszámú fajt 408 nemzetségből gyűjtött (5. táblázat).

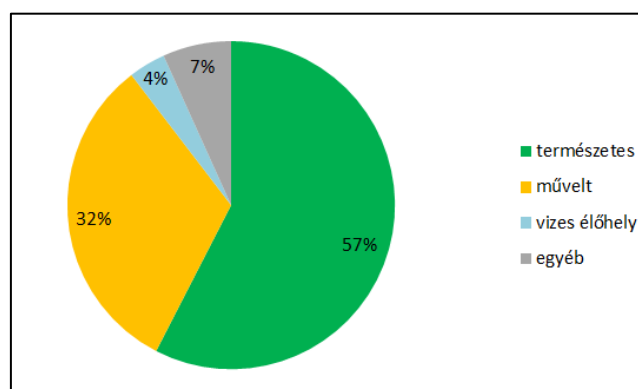
5. táblázat

A 22 leggyakoribb gyűjtött nemzetség, és a lapok, valamint a fajok száma

Nemzetség	Herbáriumi lapok száma	Gyűjtött fajok száma
<i>Carex</i>	36	21
<i>Euphorbia</i>	25	19
<i>Veronica</i>	22	20
<i>Chenopodium</i>	20	17
<i>Ranunculus</i>	17	17
<i>Vicia</i>	17	15
<i>Centaurea</i>	15	10
<i>Viola</i>	15	13
<i>Trifolium</i>	14	13
<i>Cirsium</i>	14	11
<i>Rubus</i>	13	11
<i>Polygonum</i>	13	11
<i>Allium</i>	13	10
<i>Amaranthus</i>	12	10
<i>Rumex</i>	11	9
<i>Galium</i>	11	11
<i>Mentha</i>	11	9
<i>Salvia</i>	10	8
<i>Salix</i>	10	7
<i>Potentilla</i>	10	10
<i>Juncus</i>	10	8
<i>Lathyrus</i>	10	10

4.3. Gyűjtés élőhelyei

A növények több mint felét, 57%-át természetes élőhelyről gyűjtötte be (11. ábra).



11. ábra

A gyűjtési területek megoszlása az élőhely jellege szerint

4.4. Gyógynövényként ismert gyűjtött növények

Szalai Miklós (2001), Halimbai füveskönyv, A hazánkban gyűjthető gyógynövények fejezetében 105 olyan növény került bemutatásra, vagy említésre, amelyet nem gyűjtött, nem szerepel a herbárium adatbázisban. A herbáriumban 270 gyógynövénynek van lapja, így elmondható, hogy a begyűjtött növények több mint 20%-a gyógynövény. Ebből arra lehet következtetni, hogy érdeklődése nem csupán a gyógynövények felé fordult, nem csak a gyógynövények feltérképezése végett gyűjtötte a növényeket.

Ahogy az várható volt a teljes herbárium adatok alapján, a legtöbb gyógynövényt Halimba község határában gyűjtötte (6. táblázat), hiszen a teljes gyűjtemény legnagyobb hányada innen származott.

6. táblázat

Gyógynövények gyűjtési területe

Település	Gyűjtött lapok száma
Halimba	183
Szőc	34
Padragkút	17
Kolontár	17
Padrag	10
Öcs	4
Sáska	2
Dabospuszt	1
Csékút	1
Pusztamiske	1
Összesen	270

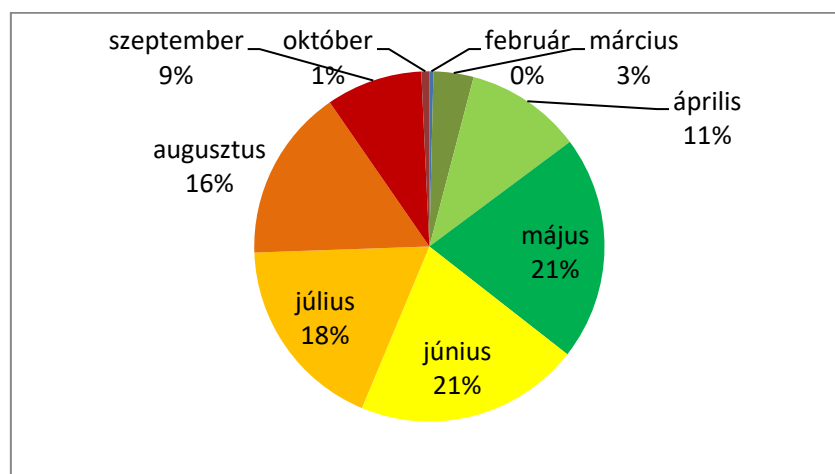
Az éveket megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a legtöbb gyógynövényt, a legaktívabb éveiben (1949–1953) gyűjtötte. Különösen aktív volt az 1950-es év, amikor a teljes gyógynövény állomány 44%-át gyűjtötte (7. táblázat). Ebben az évben gyűjtötte a teljes állomány 42%-át is.

7. táblázat

A gyűjtés hónapjai a gyűjtés éveinek függvényében

Hónap/Év	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	Összesen
február			1							1
március		9	1							10
április		21	4	3	1					29
május	8	40	5	1	1				1	56
június	7	28	9	6	4		1	1		56
július	24	9	7	1	7			1		49
augusztus	26	8	3	4	1	1				43
szeptember	17	6		1						24
október	2									2
Összesen	84	121	30	16	14	1	1	2	1	270

Azt vizsgálva, hogy herbárium gyógynövényeit mely hónapokban gyűjtötte Szalai Miklós, szintén nem láthatunk jelentékeny különbséget a teljes herbárium adataihoz viszonyítva (12. ábra).



12. ábra

A gyógynövények gyűjtési ideje

Családok, fajok, alfajok

Összesen 72 családba tartoznak a gyűjtött gyógynövények, a 10 leggyakoribb családból került ki a gyógynövények 57%-a. A 10 legtöbb gyógynövényfajt adó család a teljes herbáriumhoz viszonyítva benne van a 13 legtöbb példányt adó családban (8. táblázat).

8. táblázat

A 10 leggyakoribb gyógynövényként gyűjtött család, és a gyűjtött lapok száma

Család	Gyűjtött lapok száma (db)
Lamiaceae	38
Asteraceae	33
Apiaceae	17
Rosaceae	16
Fabaceae	12
Boraginaceae	9
Plantaginaceae	8
Ranunculaceae	8
Polygonaceae	7
Brassicaceae	7
Összesen	155

A 9. táblázatban látható arány azt mutatja, hogy azokból a családokból, amelyekből a legtöbb gyógynövényt gyűjtötte, hány százaléka gyógynövény az összes gyűjtött növénynek az adott családból. Ebből is látható, hogy az esperes gyűjtése nem csak a gyógynövényekre korlátozódott.

9. táblázat

Gyógynövények aránya a teljes herbáriumban, családonkénti bontásban

Család	Gyógynövények aránya a gyűjteményben
Lamiaceae	44,19%
Asteraceae	20,37%
Apiaceae	32,08%
Rosaceae	31,37%
Fabaceae	14,46%
Boraginaceae	31,03%
Plantaginaceae	22,86%
Ranunculaceae	22,22%
Polygonaceae	23,33%
Brassicaceae	10,94%

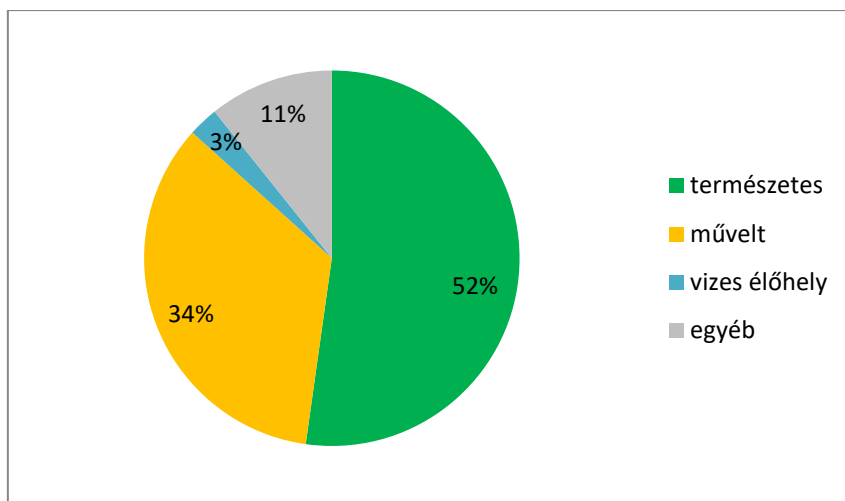
23 további nemzetségből 2 fajt, és 34 nemzetségből 1 fajt gyűjtött. A *Mentha* és a *Thymus* nemzetség magas számban való megjelenése nélkül az *Asteraceae* család tagjai lettek volna a gyakoribbak, ugyanis ebből 33, míg a *Lamiaceae* családból 22 nemzetséget gyűjtött Szalai Miklós.

10. táblázat

Azon nemzetségek, melyekben a legtöbb gyűjtött gyógynövény fordult elő

Nemzetség	Gyűjtött gyógynövények lapszáma
Mentha	11
Thymus	7
Achillea	7
Rumex	4
Plantago	4
Galium	4
Solanum	3
Polygonum	3
Chenopodium	3
Veronica	3
Mercurialis	3
Viola	3

Élőhelyek tekintetében elmondható, hogy meglehetősen hasonló a megoszlása a gyógynövényeknek, mint a teljes gyűjtött állománynak, 5%-kal kevesebb a természetes élőhelyként azonosított gyűjtési terület, 2%-kal több a művelt, és 4%-kal az egyéb (túlnyomórészt parlag, legelő) (13. ábra).



13. ábra

Gyógynövények gyűjtési területei

A herbárium adatait dr. Galambos István, a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum korábbi botanikusa is feldolgozta a 1990-es évek végén, kéziratát a rendelkezésemre bocsátotta (GALAMBOS, 2000). Az általa összeállított adatok alapján különbségek mutatkoztak a herbáriumi lapok száma között, melynek oka, hogy időközben bizonyos lapok kikerültek a múzeumból, és a kiállítás részeivé váltak, bizonyos lapok, melyek nem Veszprém vármegyében kerültek begyűjtésre nem szerepeltek a Bakonyi Természettudományi Múzeum adatbázisában.

Az adatok feldolgozását dolgozatomban abból az adatbázisból készítettem, melyet 2023.03.17-én kaptam.

5. Összefoglalás

Dolgozatomban Halimba környékének vadon termő növényeivel, gyógynövényeivel foglalkozom, a témát a 20. században itt élt dr. Szalai Miklós (1902–1990) esperes növénygyűjteményén keresztül közelítettem meg. Az 1947-től a településen élő plébános közel 1400 darab növényt gyűjtött be 1949 és 1973 között, a gyűjtemény 1314 lapját ma a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeumban gondozzák. A Bakonyból gyűjtött edényes növények legnagyobb számú gyűjteménye ez. Szalai Miklós gyógynövényekkel való gyógyításáról, gyógyteakeverékeiről ismert, receptjei alapján hozták forgalomba az első patikában is kapható gyógyteakeverékeket Halimbárium kereskedelmi névvel.

A gyűjtemény adatbázisán keresztül képet kaphatunk a környék flórájáról, a gyűjtés éveiről, a gyűjtési időszakról, a gyűjtés élőhelyeiről. Dolgozatomban ezeket az adatokat elemzem, nem csak a teljes herbárium anyag vonatkozásában, hanem gyógynövényekre leszűkítve is.

Az, hogy melyik növény használatos gyógynövényként is a herbáriumból, különböző források alapján eltérő lehet, én Szalai Miklós könyve, a Halimbai füveskönyv alapján dolgoztam.

Az adatok vizsgálata során egyértelmű, hogy az esperes lakóhelye közvetlen közelében, egy 10–15 kilométer sugarú körben gyűjtött, és bár céljai között valószínűleg szerepelt a környék vadon termő gyógynövényeinek felmérése, gyűjtése nem korlátozódott a gyógynövényekre, csupán 20%-a volt a gyűjtött növényeknek gyógynövény.

Az 1314 begyűjtött példány 1154 különböző fajhoz tartozik, csupán 160 ismétlődés fordul elő, tehát a fajokból nagyobb részt csak egy példányt gyűjtött.

A gyűjtemény jelen formájában is egyedülálló, a terület növényállományáról részletes képet ad, érdemes lenne így 70 év távlatából újra megvizsgálni, hiszen a változó éghajlati viszonyok miatt elképzelhető, hogy a terület flórája is változott.

6. Ábrajegyzék

1. ábra: Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató és Oktatóközpont
2. ábra: Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató és Oktatóközpont térképe
3. ábra: Szalai Miklós herbáriumának lapja, *Mentha arvensis*
4. ábra: Szilasmenti MGTSZ által gyártott gyógyteák dobozai a Szalai Miklós Emlékházban
5. ábra: Szilasmenti MGTSZ által forgalomba hozott Miklós keserű palackja
6. ábra: Szalai Miklós Emlékházban kiállított könyvek
7. ábra: Szalai Miklós herbáriumának lapja, *Veronica officinalis*
8. ábra: Szalai Miklós Emlékház kiállítás, Öcsi-tó és *Ranunculus lingua*
9. ábra: A gyűjtőterület térképen
10. ábra: A gyűjtött fajok megoszlása hónapok viszonylatában
11. ábra: A gyűjtési területek megoszlása élőhely típusonként
12. ábra: A gyógynövények gyűjtési ideje
13. ábra: Gyógynövények gyűjtési területei
1. táblázat: A gyűjtés helyszínei kategorizálva
2. táblázat: A gyűjtési terület települések szerint
3. táblázat: A gyűjtés hónapjai a gyűjtés éveinek függvényében
4. táblázat: A 10 leggyakrabban gyűjtött család és az egyes családokba tartozó gyűjtött fajok száma
5. táblázat: A 22 leggyakoribb gyűjtött nemzetség, és a lapok számai
6. táblázat: Gyógynövények gyűjtési területe
7. táblázat: A gyűjtés hónapjai a gyűjtés éveinek függvényében
8. táblázat: A 10 leggyakoribb gyógynövényként gyűjtött család, és a gyűjtött lapok száma
9. táblázat: Gyógynövények aránya a teljes herbáriumban, családokhoz viszonyítva
10. táblázat: Azon nemzetségek, melyekben a legtöbb gyűjtött gyógynövény fordult elő

7. Felhasznált irodalom jegyzéke

DÖVÉNYI Z. (szerk., 2010): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest

GALAMBOS I. (2000): Szalai Miklós Emlékház Kiállítási forgatókönyv. Kézirat. Zirc

GALAMBOS István (2007): Halimba (Veszprém megye) környékének flórája és gyógynövény kincsei. Kézirat. Zirc

KOVÁCS K. (2022): Szalai Miklós (1902 – 1990) élete. Halimba község önkormányzata, Halimba

RÁCZ J. (2022): Gyógyhatású növények. Tinta Könyvkiadó, Budapest

SZALAI M. (2001): Halimbai füveskönyv. Black & White Kiadó, Nyíregyháza

SZALAI M. (1957): Adatok Halimba környékének flórájához. Botanikai Közlemények, 1 – 2/1957. 117.

Internet1: https://bakonymuzeum.nhmus.hu/hu/gyujtemenyek/botanikai_gyujtemeny
(2023.03.15.)

Internet2: KOVÁCS K, A „halimbai gyógyfüves pap”, Szalai Miklós (1902–1990) esete a szocializmussal, <https://veritasintezet.hu/hu/mindennapi-tortenelem/5368-a-halimbai-gyogyfuves-pap-szalai-miklos-1902-1990-esete-a-szocializmussal> (2023.03.15.)

Internet3: KOVÁCSNÉ VÉBER E. (2015): Dr. Szalai Miklós életműve és szellemi hagyatéka a Halimbai Értéktárba történő felvételhez, https://www.halimba.hu/DTA/files/2015-04-16_Tgt44_szalai_hagyatek.pdf

Internet4: <https://vehir.hu/cikk/65087-halimbai-gyogynovenyek-dr-szalai-miklos-hagyateka>
(2023.03.16.)

Internet5: https://kepmas.hu/hu/az-esperes-alma-igy-szuletett-meg-a-halimbarium-gyogytea?fbclid=IwAR3SaVaBsM_Np12Smhm34AJK4o7TxgZVvUXp0h2qmH_KDwXDGzLjVoLk-5A (2023.03.28.)

Internet6: IMRE ZSUZSANNA 2016, Gyógynövényes kert Halimbán, https://magyarmezogazdasag.hu/2016/10/03/gyogynovenyes-kert-halimbán?fbclid=IwAR3sLXAGS334G_yXBSSdexw5i9B8sQXPU-2wHFCAb4N3DVO4ySfd4m_FBVs# (2023.04.12.)

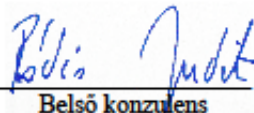
KONZULTÁCIÓS NYILATKOZAT

A Szabó-Erdei Veronika (hallgató Neptun azonosítója: VK7F47) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfólió¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: Keszthely, 2023. 05. 07.


Belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendő.

³ A megfelelő aláhúzendő.

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió¹ nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Szabó-Erdei Veronika
A Hallgató Neptun kódja: VK7F47
A dolgozat címe: Vadon termő növények és gyógynövények Halimba környékén
Szalai Miklós növénygyűjteménye alapján
A megjelenés éve: 2023.
A konzulens tanszék neve: Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet,
Természetvédelmi Biológia Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, s az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a Záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe.

Kelt: 2023 év 05 hó 08 nap



Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.